

ההיסטוריה של בית הקברות היהודי בממל / קלייפדה

הרצאה של פרופ' רות לייזרוביץ, שנשאה ב-30 ביולי 2026 לרגל חשיפת אלמנטים מידע חדשים באתר.

למרות שמזה מאות שנים הגיעו יהודים רבים לעיר לצורכי מסחר, דווקא סוחר העיר ניסו למנוע את התיישבותם הקבועה. גם לאחר הצו הפרוסי משנת 1812, רשויות העיר היססו לאשר את ההתיישבות, אף שמספר היהודים הלך וגדל בהדרגה. אלה שהיוו את עיקר המתיישבים בראשית המאה ה-19 היו בעיקר ליתוואקים, סוחר עץ מממל וטבחים כשרים מהעיירות הזמאיות הסמוכות. (בכל הנוגע לתולדות בית הקברות, אין כל חשיבות לאירועים יהודיים מוקדמים יותר, כגון נוכחותו של משה יעקבסון דה יונגה.)

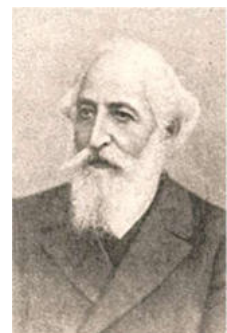

הסיפור מתחיל בשנת 1835, כאשר מספר יהודים אספו כסף ורכשו מאזרח בשם Spitzfuß חלקת אדמה מתוך שטח המבצר לצורך הקמת בית הקברות. (לא רק בית הקברות שוכן בתוך שטח מבוצר, אלא גם בית החולים היהודי ובית הכנסת ברחוב Kehr wiederstraße מצאו את מקומם רק בתוך השטחים המבוצרים.)

הסוחר יואל מקניגסברג תרם סכום כסף נכבד לטובת בית הקברות. היהודים תושבי המקום, משה וולד ואהרון כהן, נרשמו כבעלים, מכיוון שטרם הוקמה קהילה רשומה שתוכל לשמש כבעלים. מכיוון שמספר היהודים בממל הלך וגדל ללא הרף באמצע המאה ה-19, רכשו נציגי הקהילה היהודית, שהייתה עדיין בלתי רשמית – הרופא ד"ר איזידור לאזר והסוחר שמואל הרץ ברלוביץ – בשנת 1858 חלקת אדמה נוספת עבור בית הקברות. שני האנשים הללו ייצגו את יהודי מזרח פרוסיה, שהתיישבו כעת גם כאן. עם זאת, התעוררו כעת בעיות, שכן החלק הקודם של בית הקברות היה מגודר וסגור. הליטבק אהרון כהן, שהחזיק במפתח, הסכים למסור אותו רק תמורת תשלום. אך אז הצליחו ליישב את המחלוקת, והחלקים השונים של בית הקברות אוחדו. כעת נבנה גם בית מתים. דירתו של הקברן הייתה באותו הבניין. פייבל רפופרט מילא את תפקידו כאן במשך שנים רבות. הוא היה במקור מקדאיניאי.

בשנת 1862 אישרה ממשלת פרוסיה את תקנותיה של קהילת בית הכנסת ושל אגודת הקבורה "חברה קדישא". הדבר היה חשוב, שכן הקהילה היהודית הלכה וגדלה. עם הגעתו של הרב ד"ר יצחק רולף בשנת 1865, החלה גם חיי הקהילה היהודית להתעצם. בשנת 1842 התגוררו בממל 69 יהודים, בשנת 1875 מספרם עלה ל-1,040, ובשנת 1880 אף הגיע ל-1,214 נפש. בשנת 1870 ייסד הרב רולף את בית החולים היהודי, אשר שכן בתחילה מול בית הכנסת "הפולני". הודות לתרומות נדיבות מפריז ומניס, נפתח בשנת 1896 מבנה חדש של בית החולים היהודי. (המבנה ידוע מאוד – כיום שוכן בו המרכז הפסיכיאטרי של קלייפדה.) בית חולים זה נועד בעיקר לטיפול ביהודים מהעיירות הליטאיות, משם הגיעו חולים רבים. למרבה הצער, עבור רבים הטיפול הגיע מאוחר מדי, ולכן קבורים בבית הקברות הזה יהודים רבים שמקורם במקומות אחרים. זרם החולים היהודים נמשך עד אביב 1939. בנוסף, קרה מדי פעם שסוחר נפטר, שהיה באותה עת בנסיעת עסקים בממל, או אדם שהיה בדרכו להגר.

על הנייר הייתה קהילה יהודית, אך מאז אמצע המאה ה-19 היו בה תמיד שני רבנים: אחד פרוסי ואחד ליטאי. היו גם מספר בתי כנסת, אך בית קברות משותף אחד. כאשר נקברו אישים חשובים במיוחד, כגון יעקב ורבלובסקי, אחד מבעלי מפעל הסיגריות הגדול, היו שני הרבנים מגיעים יחד. בשנת 1920 הוקם מבנה הטקסים "בית טהרה", אותו אנו מכירים כיום מתצלומים היסטוריים. בשנות ה-30 של המאה ה-20 החלה הקהילה היהודית לחוות תקופה סוערת למדי. כבר אירע פיגוע בבית הקברות, שבמהלכו הופלו מצבות. בין התמונות בתערוכה ישנה תמונה המציגה את חברי "בית החלוץ", שהשתתפו בשנת 1935 במבצע עבודה בבית הקברות היהודי. אני סבור שמדובר היה במבצע ניקוי לאחר הפיגוע.

בשנת 1939 סופח אזור קלייפדה לגרמניה, והיהודים עזבו את קלייפדה. הקהילה היהודית של קלייפדה ניהלה את בית הקברות הזה עד מרץ 1939. באותה עת הוחרם השטח על ידי שלטונות גרמניה הנאצית. עם זאת, היו עדיין כמה יהודים שנשארו בעיר. אחד מהם, הירש גרינקר, יליד קרטינגה, נפטר בממל ב-28 באוקטובר 1939, ואחר נפטר בנובמבר של אותה שנה. אני מניח שגם הם נקברו כאן.

איננו יודעים בדיוק מה התרחש בבית הקברות בין השנים 1940 ל-1947. ייתכן שכבר אז החלו לפנות מצבות כחומר בנייה – אך אין לנו ידיעה ודאית על כך. (לאחרונה התגלה מצבה יהודית בסמוך למרכז הקניות "אקרופוליס". התברר כי היא מקורה בבית הקברות הזה, והיא עיטרה את קברו של הסוחר שיי יעקובסון, יליד דרבנאי.)

מבנה התפילה שבבית הקברות כונה במסמכים הסובייטיים של תקופת לאחר המלחמה כ"בית כנסת". בשנת 1947 הועבר המבנה לחברה העוסקת בדיג מסחרי, לשמש כבית מלאכה לאריגת רשתות דיג. בשנת 1950 הועבר המבנה, יחד עם המגרש בשטח של 0.75 הקטאר, לידי מחלקת הפיקוח הווטרינרי של העיר. למעשה, החל משנת 1954 פעל במקום זה משבש אותות נגד תחנות רדיו זרות. הרשויות הסובייטיות ביקשו למנוע מהתושבים להאזין ל"קול אמריקה", ל"בי-בי-סי", ל"רדיו אירופה החופשית" או ל"קול ישראל". במהלך הקמת מתקן האנטנות נהרסו מרבית מצבות בית הקברות היהודי הישן ושימשו כחומר בנייה. בשנת 1988, לאחר הפסקת תוכנית שיבוש אותות הרדיו, הופסק הפעלת המתקן. צעד זה היה כבר חלק מתהליך הפרסטרויקה. בנובמבר 1988 הוקמה עמותה תרבותית יהודית בשם "שלום". מייסדה ויו"ר העמותה היה יעקב ריקלריס. בשנת 1989 העניק מועצת העיר ליהודים אישור להשתמש בשטח בית הקברות. הם שיפצו את המבנה, ומאז יש ליהודי קלייפדה בית משלהם.

בשנת 1991 נרשמה הקהילה היהודית של קלייפדה. בליטא, לאחר ששבתה לעצמאות, התקבלה החלטה של נשיאות המועצה העליונה מיום 7 בנובמבר 1990, לפיה יש לסמן ולטפח את קברי קורבנות השואה ואת בתי הקברות היהודיים בליטא. בעקבות החלטה זו החלה במרץ 1991 שיקום בית הקברות היהודי בממל. אנטנות תחנת הרדיו פורקו, וב-10 במאי הועברו השרידים שנמצאו במקום לקבורה מחודשת. בשנת 1992 עוצב השטח כגן זיכרון על פי תוכניתו של האדריכל Saulius Manomaitis. כפי שניתן לראות, כל מצבות הקבורה שנמצאו שולבו ב"כותל" הזה. ביוזמתם של Samuil, Arkady Lichtinshain, Kvasha הוקמה כאן שדרת "חסידי האומות" הראשונה בליטא. בשנת 2018 אישר פסק דין את זכויות הקהילה על המבנה. כיום שוכנת בבניין בית הקברות בית כנסת.

כאן ניתן לראות כיום את יסודותיה של אחת מהאנטנות בעלות ארבע הרגליים – שריד שנותר ממתחם האנטנות לשעבר, המעיד על תולדות המלחמה הקרה ועל העבר המורכב של המקום הזה. אם מתבוננים מקרוב בשברי המצבות, אפשר לגלות עוד דברים. למשל, מצאתי חלק מהמצבה של אמו של הקונסול המפורסם נפתל. שמה היה אלה נפתל, לבית סוסמנוביץ.

כפי שאתם רואים, המקום הזה, המכונה בעברית "בית עולם", מאגד בתוכו סיפורים רבים. הודות לאלמנטים החדשים ולתמונות המוצגות היום, ניתן לספר את הפרקים הרבים של ההיסטוריה בצורה טובה עוד יותר.

